

JOANNA DOBROWOLSKA-POLAK
Poznań

PANORAMA MNIEJSZOŚCI ETNICZNYCH I NARODOWYCH

Niejednorodność narodowa i etniczna państw jest powszechnie zaliczana do podstawowych sytuacji konfliktotwórczych wewnątrz państwa, podobnie jak transgraniczne animozje na tle narodowym i etnicznym są postrzegane jako częsta przyczyna konfliktów międzynarodowych. W obu sytuacjach występuje wysokie prawdopodobieństwo eskalacji konfliktu, która może nastąpić w konsekwencji zaniku dotychczasowego, najczęściej zewnętrznego, czynnika blokującego działanie stron lub w efekcie pojawienia się, raczej wewnątrzgrupowego, bodźca pobudzającego strony do działania.

Podczas procesu dekonstrukcji ZSRR i bloku wschodniego w prasie międzynarodowej ustawicznie stawiano hipotezy zakładające wybuch niekontrolowanych, pandemonicznych konfliktów etnicznych i narodowych. Rozpoczętą w 1991 r. wojnę w Jugosławii postrzegano jako wymierny przykład możliwej gwałtowności międzyetnicznych i międzynarodowych waśni. Spodziewano się eskalacji konfliktów etnicznych i narodowych oraz znacznego wzrostu ich liczby.

Niemal dekadę później, w ramach prognoz na nowe milenium, ponownie intensywnie omawiano hipotezy suponujące kolejną, tym razem trwałą, eskalację i kumulację konfliktów etnicznych i narodowych. „W dzisiejszych wojnach ludzie, którzy mają wiele wspólnych cech są skonfliktowani ze sobą z powodu nacjonalistycznych wysiłków zmierzających do wykrojenia państw, które nigdy wcześniej nie istniały lub do ponownego wyrysowania regionalnej mapy, żeby zjednoczyć grupy etniczne rozdzielone granicami”¹. Czy jednak hipotezy eskalacji i wzrostu liczby konfliktów na tle etnicznym i narodowym są prawdziwe?

Celem artykułu jest zweryfikowanie prawdziwości powyższych hipotez, a także zarysowanie mapy mniejszości etnicznych i narodowych, przybliżenie różnorodnej i nierównoważnej sytuacji grup mniejszościowych, a także wskazanie bieżących lub przyszłych (potencjalnych) linii ostrych konfliktów społecznych, w tym konfliktów zbrojnych. Artykuł skupia się na mozaice etniczno-narodowej i sytuacji w Europie, przedstawianej jednak na tle i w porównaniu z pozostałymi politycznymi regionami świata.

¹ D. Callahan, *Unwinnable Wars. American Power and Ethnic Conflict*, New York 1998, wersja internetowa, Review, <http://www.nytimes.com> s. 2.

I

W 1938 r. Benito Mussolini stwierdził: „Jeśli Czechosłowacja znajduje się dziś w – jak można powiedzieć – ‘delikatnej sytuacji’ to dlatego, że to nie jest już Czechosłowacja, ale Czecho-Niemco-Polsko-Węgro-Łemko-Rumuno-Słowacja”². Abstrahując od politycznego kontekstu słów, ale idąc tym tokiem rozumowania

TABELA 1

Skład narodowościowy Czech według stanu na 14 marca 2001 r.

Grupa narodowa	Liczebność
Czesi	9 249 777
Morawiaci	380 474
Niemcy	39 106
Polacy	51 968
Romowie (Gypsy)	11 746
Słowacy	193 190
Ślązacy	10 878
Inne narodowości	292 921
Łącznie	10 230 060

Źródło: Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

TABELA 2

Skład narodowościowy Słowacji według stanu na 25 maja 2001 r.

Grupa narodowa	Liczebność
Słowacy	4 614 854
Chorwaci	890
Czesi	44 620
Łemkowie	24 201
Niemcy	5 405
Polacy	2 602
Romowie (Gypsy)	89 920
Rosjanie	1 590
Serbowie	434
Ukraińcy	10 814
Węgrzy	520 528
Żydzi	218
Inni	8 877
Przynależność narodowa nieokreślona	54 502
Łącznie	5 379 455

Źródło: Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

² Cyt. za G. Bass, *What Really Causes Civil War*, „The New York Times” 13 VII 2006, wydanie internetowe, <http://www.nytimes.com> s. 1.

TABELA 3

Skład narodowościowy Estonii – według stanu na 31 marca 2000 r.

Grupa narodowa	Liczebność
Estończycy	930 219
Amerykanie	133
Anglicy	55
Azerowie	880
Baszkirowie	152
Białorusini	17 241
Bułgarzy	204
Czeczeńcy	48
Czuwasze	495
Finowie	11 837
Grecy	150
Gruzini	430
Indian (j. angielski)	55
Ingrian (j. angielski)	358
Karelczycy	430
Kazachowie	127
Komi	138
Koreańczycy	169
Lezgin (j. angielski)	121
Litwini	2 116
Lzhorian (j. angielski)	62
Łotysze	2 330
Mari (j. angielski)	245
Mołdawianie	645
Mordwinian (j. angielski)	562
Niemcy	1 870
Ormianie	1 444
Osetyńcy	116
Polacy	2 193
Romowie (Gypsy)	619
Rosjanie	351 178
Szwedzi	300
Tatarzy	2 582
Udmurt (j. angielski)	241
Ukraińcy	29 012
Uzbecy	132
Vep (j. angielski)	43
Węgrzy	172
Żydzi	2 145
Inni	884
Przynależność narodowa nieokreślona	7 919
Łącznie	1 370 052

Źródło: Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

TABELA 4

Skład narodowościowy Polski – według stanu na 20 maja 2002 r.

Grupa narodowa	Liczebność
Polacy	36 983 720
Amerykanie	1 541
Anglicy	800
Białorusini	48 737
Bułgarzy	1 112
Czesi	831
Francuzi	1 633
Grecy	1 404
Holendrzy	540
Kanadyjczycy	513
Kaszubi	5 062
Litwini	5 846
Łemkowie	5 863
Niemcy	152 897
Ormianie	1 082
Romowie (Gypsy)	12 855
Rosjanie	6 103
Słowacy	2 001
Ślązacy	173 153
Ukraińcy	30 957
Węgrzy	579
Wietnamczycy	1 808
Włosi	1 367
Żydzi	1 133
Inni	9 431
Przynależność narodowa nieokreślona	779 112
Łącznie	38 230 080

Źródło: Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

współczesny opis Czech i Słowacji – według klucza narodowościowego – musiałby brzmieć: Czecho-Morawsko-Słowacko-Polsko-Niemiecko-Romsko-Śląsk i Słowacko-Węgro-Romsko-Czesko-Łemko-Ukraińsko-Niemco-Polsko-Rosja (uwzględniając tylko mniejszości w liczbie powyżej tysiąca osób). Znacznie bardziej skomplikowanie musiałaby brzmieć nazwa stosunkowo nielicznej Estonii, ponieważ – wliczając wszystkie narodowości – składałaby się ona z trzydziestu ośmiu członów. Nazwa Ukrainy miałaby sto trzy części.

Przytoczone dane potwierdzają charakterystyczną cechę państw europejskich, szczególnie w środkowej, wschodniej i południowej części Europy – wynikające z zawirowań granic i przesiedleń, duże wymienne rozproszenie członków narodu

dominującego w jednym państwie na państwa ościennie (tabela 5). Mniejszości należące do narodu dominującego w państwie sąsiednim są stosunkowo liczne, jeśli przyrównać je do pozostałych mniejszości obecnych w państwach regionu.

Oprócz klasyfikowania do narodów, które posiadają własne państwa, wielu Europejczyków określa swoją przynależność do grup etnicznych i narodów, które nie posiadają państwa. Z tego zbioru grup etnicznych i narodowych można wyróżnić grupy o wyraźnej tożsamości, posiadające wolę jej zachowania³. Dodatkowo można je podzielić wyróżniając te, które są nierozłączną częścią społeczeństwa (tabela 6). Obok grup o wyraźnej i uświadomionej tożsamości istnieją grupy o zanikającej tożsamości lub grupy poszukujące ponownie korzeni ojców (Mazurzy w Polsce, Bunjevci [Bunjevtsi] w Serbii, Vlach w Macedonii, Ladin i Zimbern we Włoszech, Mirandyjczycy w Portugalii, Nieńcy w Rosji).

Wyróżniającą się kategorią spośród grup mniejszości są też tzw. rozproszone mniejszości etniczne i narodowe (tabela 8). Charakteryzują je następujące atrybuty: brak państwa, w którym mniejszość ta byłaby grupą dominującą, zamieszkiwanie w więcej niż jednym państwie oraz wspólne – dla osób zaliczanych do określonej grupy – etniczne, religijne, językowe lub kulturowe cechy⁴. Wśród nich znajdują się zarówno grupy o wyraźnej i uświadomionej odrębności, jak i grupy o tożsamości zanikającej⁵.

Istniejąca w Europie mozaika etniczno-narodowościowa podlega sukcesywnie dalszej fragmentaryzacji, ponieważ toczy się intensywny proces tworzenia nowych mniejszości narodowych. Jest on szczególnie widoczny w państwach „starej” Unii Europejskiej (UE 15). Pobudziła go swoboda przepływu osób w ramach Unii Europejskiej oraz wieloletnia polityka przyjmowania imigrantów i azylantów (szczególnie z dawnych kolonii) przez państwa Europy Zachodniej. Chociaż Unię Europejską zwykło się coraz częściej – z racji uszczelniania granic i zaostrzania polityki migracyjnej – nazywać Fortecą Europy, migrantów ciągle przybywa.

Migranci – członkowie nowych mniejszości w państwach członkowskich UE – definiowani są albo poprzez urodzenie poza granicami państwa członkowskiego (nie poza granicami UE) albo poprzez bycie odmiennej narodowości niż dominująca w państwie⁶. Różnice definicyjne na poziomie państw członkowskich komplikują podanie ogólnej liczby osób – członków nowych mniejszości, ponieważ nie zawsze osoba urodzona poza granicami państwa jest odmiennej narodowości. Przychylając

³ Możliwych jest wiele typologii grup etnicznych i narodowych w Europie. Wybrany podział, choć obarczony subiektywnością oceny, wydaje się być najbardziej użyteczny pod kątem późniejszej analizy dążeń grup etnicznych i narodowych do samostanowienia.

⁴ Final Activity Report on „Dispersed Ethnic Minorities”, Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities (DH-MIN), DH-MIN (99) 7 rev. 3, 20 December 1999, s. 4.

⁵ Wyróżnienie tego zbioru podyktowane zostało również utylizm. Służy analizie praktyk dyskryminacyjnych wobec członków tych grup (szczególnie Romów).

⁶ Kanada stosuje dodatkowo termin „widoczna mniejszość”, do której zalicza imigrantów o innym kolorze skóry niż biały.

TABELA 5

Mniejszości w Europie należące do narodu dominującego w państwie sąsiednim

Mniejszość etniczna lub narodowa	Nazwa w języku narodowym/etnicznym	Państwo goszczące (liczebność)
Albańczycy	Shqiptar, Shqiptarë	Grecja (?)* Włochy (?), Macedonia (?), Serbia z Czarnogórą (61 647+1 954 745 w Kosowie)
Białorusini	Беларусы, Беларусы	Estonia (17 241), Litwa (42 866), Łotwa (97 150), Polska (48 737)
Bułgarzy	Българи/Bálgari	Czechy (4 887), Grecja (?), Serbia (293 299), Turcja (?)
Chorwaci	Hrvati	Austria (?), Bośnia i Hercegowina (?), Węgry (13 570), Włochy (?), Serbia (70 602), Słowenia (54 212)
Czesi	Češi	Austria (?), Polska (831), Słowacja (44 620)
Duńczycy	Dansk Mindretal, Det danske folk	Niemcy (50 000)
Estończycy	Eestlased	Rosja (?)
Finowie	Suomalaiset	Estonia (11 837), Norwegia (?), Szwecja (?)
Grecy	Ἑλλήνες/Hellenem	Albania (?), Rumunia (6 472), Turcja (?) Węgry (?), Włochy (?)
Litwini	Lietuviai	Białoruś (6 387), Estonia (2 116), Łotwa (33 430), Polska (5 846)
Łotysze	Latvieši	Białoruś (2 239), Estonia (2 330)
Niemcy	Deutschen	Belgia (?), Chorwacja (2 902), Czechy (53 970), Dania (?), Estonia (1 870), Litwa (3 243), Łotwa (3 465), Polska (152 897), Rumunia (59 764), Rosja (?), Serbia (3 901), Słowacja (5 405), Słowenia (546), Ukraina (33 302), Węgry (30 824)
Węgrzy	Magyarok	Austria (?), Chorwacja (22 355), Rumunia (1431 807), Serbia (40 054), Słowacja (520 528), Słowenia (8 503), Ukraina (156 566)
Włosi	Italiani	Chorwacja (19 636), Słowenia (2 258)
Macedończycy	Македонци	Albania (?), Bułgaria (?), Grecja (?), Serbia (47 118)
Ormianie	Hayer	Turcja (?)
Polacy	Polacy	Białoruś (395 712), Czechy (51 968), Estonia (2 193), Litwa (234 989), Łotwa (59 505), Niemcy (?), Rumunia (3 559), Słowacja (2 602), Ukraina (144 130), Węgry (?)

cd. tab 5

Rosjanie	Русские	Białoruś (1 141 731), Estonia (351 178), Litwa (219 789), Polska (6 103), Mołdawia (562 069), Rumunia (35 791), Słowacja (1 590), Ukraina (8 334 141)
Rumuni	Români Rumâni	Serbia (34 576), Ukraina (150 989), Węgry (10 740)
Serbowie	Срби/Srbi	Albania (?), Bośnia i Hercegowina (?), Chorwacja (201 631), Macedonia (?), Rumunia (22 561), Słowenia (47 911), Węgry (2 905)
Słowacy	Slováci	Austria (?), Czechy (193 190), Polska (2 001), Serbia (59 021), Ukraina (6 397), Węgry (10 459)
Słoweńcy	Slovenci	Albania (?), Austria (?), Węgry (1 930), Włochy (?)
Szwedzi	Svenskar	Estonia (300), Finlandia (?)
Turcy	Türkler, Türk Halkı	Bułgaria (746 664), Grecja (?), Macedonia (?)
Ukraińcy	Українці	Białoruś (237 014), Estonia (29 012), Litwa (22 488), Łotwa (63 644), Polska (30 957), Rumunia (61 098), Rosja (?), Słowacja (10 814), Węgry (?)

* Brak danych. Zgodnie z metodologią badań porównawczych liczebność grupy mniejszościowej dalej podana jest jedynie z jednego źródła. Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych liczbowych: Eurostat. Population and social conditions. V2_table 4, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

się do pierwszej definicji (urodzenie poza granicami) można obliczyć, że napływ do UE w latach 1992-2001 imigrantów naturalizowanych w państwie członkowskim UE wyniósł 5,8 mln⁷.

Tylko w 2005 r. złożono 226 tys. wniosków o azyl (z tego 201,2 w UE-15), w 2000 r. liczba ta w UE-15 przekroczyła 363 100⁸. W 2000 r. w państwach UE-15 zamieszkiwało 18,8 milionów osób, które nie posiadały obywatelstwa państwa goszczącego, z tego 13 milionów osób nie było obywatelami żadnego z państw UE. Ta ostatnia grupa stanowi 5% populacji całej Unii. Napływ imigrantów w 1999 r. wyniósł 1,8 mln osób, z tego 1,2 mln osób pochodziło spoza UE. Najczęściej wybieranym przez imigrantów krajem docelowym były Niemcy (539 tys. osób), następnie Wielka Brytania (177 tys.) i Włochy (123 tys.). W 2000 r. w przeliczeniu

⁷ W Niemczech imigranci określani są jako obcokrajowcy. W 2003 r. obcokrajowców rezydowało w Niemczech 7,3 mln (imigranci i dzieci imigrantów) – 8,8% populacji, z tego 61% mieszkało w Niemczech powyżej 10 lat, a 34% powyżej 20 lat. Statystyka ta nie obejmuje imigrantów, którzy otrzymali niemieckie obywatelstwo. Policies on integration and diversity In some OSCE participating States. An explanatory study prepared by the Migration Policy Group, Brussels, s. 22.

⁸ Eurostat. Migration and asylum, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

TABELA 6
Grupy etniczne i narodowe o wyraźnej, uświadomionej tożsamości, stanowiące nierozłączną część społeczeństwa

Mniejszość etniczna lub narodowa	Nazwa w języku narodowym/etnicznym	Szacunkowa liczebność (rok)	Region zamieszkania (w języku narodowym/etnicznym)	Państwo	Zajmowany obszar (w km ²)
Flamandowie	Vlamingen	6 197 161 (2005)	Flandria (Vlaanderen)	Belgia	13 964
Gryzoficzcy	?	187 000 (2001)	Gryzonja (Grishun/Graubünden)	Szwajcaria	7 105
Lotaryńscy	Lothringennnen (j. niem.) Lorraines (j. franc.)	2 310 376 (1999)	Lotaryngia (Lothringen – j. niem.), Lorraine – j. franc.)	Francja	35 547
Dolni Niemcy	Plattdüsch (j. niem.) Plattddeutsch	5 000 000 (2004)	północ Niemiec, zachód Holandii	Niemcy (gł.), Holandia	?
Morawiacy (mieszkańcy Moraw)	Moravak	4 200 000 (2005)	Morawy (Morava)	Czechy	26 300
Mieszkańcy Occitanii	Occitanes	15 000 000 (2005)	południe Francji, północno-zachodnia część Włoch, północno-zachodnia Hiszpania (Occitania)	Francja (gł.), Włochy, Hiszpania	~ 170 000
Szkoci	?	5 062 011 (2001)	Szkocja (Alba)	Wielka Brytania	78 782
Skańczycy	?	1 184 500	Skania (Skåne, Scaunelann)	Szwecja	18 754
Ślązacy	Ślonzoki	173 153 (Polska), 10 878 (Czechy)	Śląsk, Schlesien	Polska, Czechy, Niemcy	41 690**
Walijczycy	Cymry	2 903 085 (2001)	Walia (Cymru)	Wielka Brytania	20 779
Walonowie	Walons	3 395 942 (2005)	Walonia (Waloneye)	Belgia	16 844

* Brak danych.

** W Polsce.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisów internetowych mniejszości oraz danych portalu <http://www.eurominority.org>.

TABELA 7

Pozostałe duże licznie grupy etniczne i narodowe o wyrażonej, uświadomionej tożsamości*

Mniejszość etniczna lub narodowa	Nazwa w języku narodowym/etnicznym	Szacunkowa liczebność (rok)	Region zamieszkania (w języku narodowym/etnicznym)	Państwo	Zajmowany obszar (w km ²)
Alzatzcy	Elsässer	1 794 000 (2004)	Alzacja (Elsäss)	Francja	8 280
Aragończycy	?	1 249 584** (2004)	Aragonia (Aragón)	Hiszpania	47 719
Asturias (j. hiszpański)	Astures	1 073 971 (2003)	Asturia (Asturies)	Hiszpania	10 604
Baskowie	Euskaldunak	3 007 661 (2006)	Kraj Basków (Euskal Herria)	Hiszpania	20 947
Bretonczycy	Breton, Bretonek	4 252 500 (2005)	Bretania (Breizh)	Francja	34 023
Czeczeńcy	Noxçmuo, Noxçi, Байнахи (wspólna nazwa Czeczeńców i Ingusów)	1 000 000 (2002)	Czeczenia/Iczkeria, (Noxçiyn Respublika, Нохчийн Республика)	Rosja	16 500
Fryzowie	Friezen	809 652 (2005)	Fryzja (Fryslân)	Holandia, Niemcy, Dania	5 396
Friulowie	Friuli***	600 000	Friuli (Friuli)	Włochy	7 147
Ingusze	ГӀалгӀай, Байнахи (wspólna nazwa Czeczeńców i Ingusów)	387 854 (2002)	Inguszetia (Ингусетия)	Rosja	3 600
Irlandczycy	Gáidheal	5 920 192	Irlandia Północna (Éire)	Wielka Brytania	84 116

** W Polsce.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisów internetowych mniejszości oraz danych portalu <http://www.eurominority.org>.

cd. tab. 7

Kanaryjczycy (mieszkańcy Wysp Kanaryjskich)	****		1 915 540 (2004)	Wyspy Kanaryjskie (Islas Canarias)	Hiszpania	7 447
Katalończycy	Catalans		12 900 000 (2004)	Katalonia (Catalunya)	Hiszpania	69 823
Kornwalijszczy	?		513 527 (2003)	Kornwalia (Kernow)	Wielka Brytania	3 563
Korykańczycy	Corses		285 000 (1999)	Koryska (Corsica)	Francja	8 680
Kurdowie	?		12 000 000 (w Turcji w 1991r., łącznie ok. 25 000 000)	Kurdystan (Kurdewari)	Turcja (oraz Irak, Iran, Syria)	503 000
Pobo Galeo	Pobo Galeo		2 760 179 (2005)	Galicja (Galiza)	Hiszpania	29 574
Sardyńczycy	?		1 655 677 (2005)	Sardynia (Sardinia)	Włochy	24 090
Słowianie Naddniestrzańscy	?		555 000	Naddniestrze (Pridnestrovie)	Moldawia	4 163
Tatarzy Krymscy	Qırımtatarlar		1 994 300 (2005)	Krym (Qırım)	Ukraina	26 200
Tyrolczy	Tiroler, Tirolerinnen		482 650 (2005)	Południowy Tyrol (Südtirol)	Włochy	7 400

* Wykaz nie wyczerpuje listy mniejszości etnicznych i narodowych. Oprócz wskazanych w tabeli wyraźnie odrębną tożsamość posiadają mieszkańcy wysp: Alandzkich (szw. Åland, fin. Ahvenanmaa, nazwa własna ludności: Aalandier, 26 711 osób w 2005r.) zależnych od Finlandii, Azorów (Açores, 241 763 osób w 2001 r.) zależnych od Portugalii, Wysp Owczych (Føroya, nazwa własna ludności: Føroyingar, 46 662 osób w 2004 r.) zależnych od Danii, Madery (Madeira, 253 000 osób w 2005 r.) zależnej od Portugalii, Wyspy Man (Mannin, Ellan Vannin, 75 049 osób w 2005 r.) zależnej od Wielkiej Brytanii oraz mniejsze grupy etniczne i narodowe: Aostańczy 34 610 osób w 2005 r. mieszkający w regionie Aosta (Vall d'Aosta) we Włoszech, Karelczycy (Karjalaiset, Karjalaiset) 65 000 osób w 2002 r. mieszkający w Karelii (Karjala) w Rosji, Serbołużycanie (Sorben) mieszkający na Łużycach (Sebyscina, Sorben) w Niemczech.

** Językiem aragońskim posługuje się około 30 tys. ludzi.

*** J. francuski: Frioulans, Frioulane, I. mn. Frioulans, Frioulanes.

**** J. francuski: Canariens, Canarienne, I. mn. Canariens, Canariennes.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie serwisów internetowych mniejszości oraz danych portalu <http://www.eurominority.org>.

TABELA 8

Rozproszone mniejszości etniczne i narodowe (diaspory)

Mniejszość etniczna lub narodowa	Nazwa w języku narodowym / etnicznym, l. poj., l. mn.	Państwo goszczące
Arabowie*	Arab	Francja, Niemcy, Wielka Brytania, Włochy
Csángók	Csángó, Csángók (j. węgierski) Ceangău, Ceangăi (rumuński)	Węgry, Mołdawia, Rumunia
Gagauzi	Gagavuz, Gagavuzlar	Mołdawia, Ukraina, Bułgaria
Kurdowie	Kurdewari	Niemcy**
Ormianie	Hayer	Albania Cypr, Grecja, Macedonia, Niemcy, Polska, Rumunia, Serbia, Węgry
Prusowie	Prußen, Prussen, Prussinnen	Polska, Rosja, Litwa
Romowie (Gypsy)	Rom, Roma, Români	Albania, Austria, Bułgaria, Cypr, Czechy, Finlandia, Grecja, Litwa, Łotwa, Macedonia, Niemcy, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria***, Szwecja, Turcja, Węgry, Wielka Brytania
Lapończycy	Sámi, Sámit	Finlandia, Norwegia, Rosja, Szwecja
Łemkowie	Rusnak, Rusnaci	Polska, Rumunia, Serbia, Ukraina, Węgry
Seto****	Seto, Setoq	Estonia, Rosja
Tatarzy Krymscy*****	Qırımtatar, Qırımtatarlar	Białoruś, Estonia, Finlandia, Litwa, Polska, Rumunia, Rosja, Ukraina
Turcy	Türkler, Türk Halkı	Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy
Żydzi europejscy	Yiddish	Austria, Czechy, Estonia, Finlandia, Litwa, Macedonia, Niemcy, Polska, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Ukraina

* Arabowie mieszkający w Europie nie są ani mniejszością etniczną ani narodową, jednak przez większość Europejczyków są postrzegani jako taka, stąd ich obecność w spisie diaspor.

** Rząd federalny RFN w odpowiedzi na kwestionariusz Rady Europy dotyczący rozproszonych mniejszości narodowych do tych mniejszości zaliczył Starych Prusów, Żydów mówiących w jidysz, Ormian i Romów. W niemiecką (federalną) definicję rozproszonych mniejszości narodowych wpisany jest dodatkowy atrybut: członkowie tej mniejszości wyrażają wolę zachowania odrębności lub ochrony języka i kultury.

*** Szwajcaria nie traktuje Romów jako odrębnej mniejszości etnicznej ani narodowej, uznaje, że są to Szwajcarzy o innym stylu życia.

**** Niektóre państwa (np. Litwa) traktują rozproszonych członków różnych mało licznych grup ugrofińskich (Livlist, Ižoralaine, Võrokõõq, Vaddjalain) zamieszkujących terytoria Litwy, Łotwy, Estonii, Rosji jako jedną rozproszoną mniejszość.

***** Na Litwie wraz z Tatarami Krymskimi wymieniani są Karaici, których żyje tam około 300, Tatarów Krymskich 5 tys.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Eurostat, Final Activity Report on „Dispersed Ethnic Minorities”, Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities (DH-MIN), DH-MIN (99) 7 rev. 3 z 20 XII 1999, serwisów internetowych mniejszości i danych portalu www.eurominority.org.

na tysiąc mieszkańców najwięcej wniosków o azyl złożono w Belgii (4,2), Irlandii (2,9), Holandii (2,8) i Austrii (2,3)⁹. W ostatnich latach napływ imigrantów wyraźnie spada, wnioski o azyl coraz częściej imigranci składają w państwach w regionie swojego pochodzenia. W państwach Unii Europejskiej (UE-25) liczba poszukujących azylu w 2006 r. była najniższa od dwudziestu lat. W porównaniu do 2002 r. spadła ona o 53% w państwach UE, a o 54% w Europie jako całości. W latach 2002-2006 w UE na tysiąc mieszkańców przypadało średnio 3,2 osób poszukujących azylu¹⁰.

TABELA 9

Liczba wniosków o azyl w wybranych państwach

	2003	2004	2005
Niemcy	50 600	35 600	28 900
Francja	59 800	58 500	49 700
Wielka Brytania	60 000	40 600	30 800
USA	73 800	56 100	48 900
Tajlandia	4 000	2 500	47 700
Kenia	4 200	9 300	39 000

Źródło: Hoisaeter, Dalle, Hoffmann, *Measuring Protection by Numbers*. UNHCR, Geneva 2006, s. 1.

Imigranci, którzy otrzymali azyl lub status uchodźcy, trwale osiadają w państwach europejskich, mimo że zgodnie z prawem międzynarodowym, powinni zostać repatriowani po likwidacji przyczyn ich uchodźstwa. Imigranci ci, szczególnie z państw afrykańskich i azjatyckich, budują odrębne społeczności i niechętnie ulegają procesom asymilacji.

Nie wszystkie państwa chętnie przyjmują uchodźców. Zdarza się, najczęściej z obawy przed nadmiernym wzmocnieniem mniejszości narodowej tej samej narodowości co uchodźcy, że państwa zamykają granice. Na początku kwietnia 1999 r. granicę dla uchodźców z Kosowa zamknęła Macedonia, skutkiem czego około 65 tys. ludzi przez kilkanaście dni koczowało w pasie ziemi niczyjej. Władze tureckie, obawiając się wzmocnienia siły powstania kurdyjskiego w Anatolii zamknęły w 1991 r. granicę przed Kurdami, przeciwko którym zbrojną kampanię prowadziło w Iraku regularne wojsko.

⁹ E. Mossialos i in, *The social situation in the European Union 2003*, Eurostat Report, Brussels 2003, s. 122.

¹⁰ Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries, 2006. Overview of asylum applications lodged in European and Non-European industrialized countries in 2006, UNHCR Geneva, 27 March 2007, dostępny ze strony <http://www.unhcr.org/statistics.html>, s. 3-6.

TABELA 10

*Akceptacja dla multikulturowości w UE**

Państwo	
Szwecja	86%
Finlandia	81%
Francja	76%
Luksemburg	74%
Węgry	72%
Holandia	69%
Polska	67%
Dania	66%
Wielka Brytania	66%
UE (25)	65%
Niemcy	64%
Hiszpania	63%
Irlandia	62%

Portugalia	61%
Belgia	60%
Włochy	60%
Estonia	58%
Słowacja	58%
Grecja	53%
Łotwa	53%
Litwa	52%
Czechy	51%
Słowenia	48%
Austria	46%
Cypr	39%
Malta	32%
Rumunia	57%
Bułgaria	53%

* Odpowiedź na pytanie: Proszę powiedzieć czy Pan (i) osobiście zgadza się, raczej się zgadza, raczej się nie zgadza czy nie zgadza się z następującym stwierdzeniem: Ludzie o innym pochodzeniu etnicznym niż reszta populacji (wasz kraj) wzbogaca (narodowość dominująca w waszym kraju) kulturę. Odpowiedź: zgadzam się.

Źródło: Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 44.

W państwach pobytu imigrantów kultura, religia i ich sposób życia często przedstawiane są jako konfliktogenne. Tymczasem nominalnie mieszkańcy Unii Europejskiej akceptują multikulturowość. Z reprezentatywnych badań społecznych przeprowadzonych przez Eurostat w 2006 r. wynika, że 65% społeczeństwa państw członkowskich UE uważa, że członkowie grup etnicznych i narodowych innych niż dominująca w państwie wzbogacają kulturę¹¹.

II

Jak wielkie jest zróżnicowanie kulturowe współczesnego świata? Na całym globie współlistnieje około dwóch tysięcy narodów, narodowości, plemion i około trzech tysięcy mniejszych grup etnolingwistycznych. Ludzie posługują się około sześcioma tysiącami dialektów. W celu stworzenia uproszczonego wykazu mniejszości etnicznych i narodowych przyjmując obostrzenia:

¹¹ Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 123. Badanie przeprowadzone w czerwcu i lipcu 2006 r. w państwach członkowskich UE oraz Bułgarii i Rumunii. Raport z badań dostępny na stronie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

TABELA 11

Spolecznie i politycznie znaczące mniejszości etniczne i narodowe

Eurazja	
Mniejszości etniczne	Buriaci w Rosji, Karachowie w Rosji, Lezgini (j. angielski) w Azerbejdżanie, Lezgini w Rosji, Tuwinianie w Rosji, Jakuci w Rosji.
Mniejszości narodowe	Abchazi w Gruzji, Adżarowie w Gruzji, Albańczycy w Macedonii, Awarowie w Rosji, Baskowie we Francji, Chorwaci w Bośni, Chorwaci w Serbii, Czeczeni w Rosji, Gagauzi w Mołdawii, Grecy w Albanii, Ingusze w Rosji, Katalończycy w Hiszpanii, Korsykanie we Francji, Kosowscy Albańczycy w Serbii, Kumyksi w Rosji, Kurdowie w Turcji, Niemcy w Kazachstanie, Ormianie w Azerbejdżanie, Osetyńcy w Gruzji, Polacy na Białorusi, Polacy na Litwie, Romowie w Bułgarii, Romowie w Chorwacji, Romowie w Czechach, Romowie we Francji, Romowie w Grecji, Romowie w Hiszpanii, Romowie w Macedonii, Romowie w Rosji, Romowie w Rumunii, Romowie w Serbii, Romowie na Słowacji, Romowie na Węgrzech, Romowie we Włoszech, Rosjanie w Azerbejdżanie, Rosjanie na Białorusi, Rosjanie w Estonii, Rosjanie w Gruzji, Rosjanie w Kazachstanie, Rosjanie w Kirgistanie, Rosjanie na Litwie, Rosjanie na Łotwie, Rosjanie Krymscy na Ukrainie, Rosjanie na Ukrainie, Rosjanie w Uzbekistanie, Rosjanie w Tadżykistanie, Rosjanie w Turkmenistanie, Sardyńczycy we Włoszech, Serbowie w Bośni, Serbowie w Chorwacji, Serbowie w Macedonii, Słowianie Nadniedźrzańscy w Mołdawii, Słowacy w Czechach, Szkoci w Wielkiej Brytanii, Tatarzy w Rosji, Tatarzy Krymscy na Ukrainie, Tadźycy w Uzbekistanie, Turcy w Bułgarii, Turcy w Niemczech, Turcy na Cyprze, Turcy w Grecji, Tyrolczycy we Włoszech, Uzbecy w Kirgistanie, Uzbecy w Tadżykistanie, Węgrzy w Rumunii, Węgrzy w Serbii
Bliski i Środkowy Wschód oraz kraje Maghrebu	
Mniejszości etniczne	Berberowie w Algierii, Berberowie w Maroku, Bakhtiari w Iranie, Baludźowie w Iranie
Mniejszości narodowe	Azerowie w Iranie, Kurdowie w Iraku, Kurdowie w Iranie, Kurdowie w Syrii, Palestyńczycy w Izraelu, Palestyńczycy w Jordanii, Palestyńczycy w Libanie, Saharyjczycy (mieszkańcy Sahary Zachodniej) w Maroku, Turkmeni w Iranie.
Afryka Subsaharyjska	
Mniejszości etniczne	Afarowie w Dżibuti, Afarowie w Erytrei, Afarowie w Etiopii, Buszmeni w Botswanie, Buszmeni w Namibii, Ijaw w Nigerii, Kalenjin w Kenii, Kirdi w Kamerunie, Masajowie w Kenii, Nuba w Sudanie, Somalisci w Kenii, Somalisci w Etiopii, Tuaregowie w Mali, Tuaregowie w Nigrze

cd. tab. 11

Mniejszości narodowe	Baganda w Ugandzie, Czarnoskórzy Maurowie w Mauretanii* Diola w Senegalu, Hutu w Kongu, Kreolowie w Sierra Leone, Tutsi w Kongu, Zanzibarczycy w Tanzanii
Mniejszości etniczne i narodowe stanowiące nierozłączną część społeczności (dalej: mniejszości – część społeczności)	Afrykanerzy w Namibii, Afrykanerzy w RPA, Europejczycy w Zimbabwe, Sudańczycy z Południa w Sudanie, Acholi w Ugandzie, Amhara w Etiopii, Ashanti w Ghanie, Azjaci w RPA, Bakongo w Angoli, Bamileke w Kamerunie, Bemba w Zambii, Cabinda w Angoli, Czarni muzułmanie (Fur, Zagwa i Masalit) w Sudanie, East Caprivians (j. ang.) w Namibii, Ewe w Ghanie, Ewe w Togo, Fulani w Gwinei, Hutu w Burundi, Hutu w Rwandzie, Ibo w Nigerii, Issaq w Somalii, Kabre w Togo, Kewri w Mauretanii, Kikuyu w Kenii, Kisii w Kenii, Lari w Kongu, Limba w Sierra Leone, Lozi w Zambii, Luba w Kongu, Luhya w Kenii, Lunda w Kongu, Luo w Kenii, Malinke w Gwinei, Mboshi w Kongu, Mende w Sierra Leone, Merina na Madagaskarze, Moss-Dagomba w Ghanie, Ndebele w Zimbabwe, Ngbani w Kongu, Ogani w Nigerii, Oromo w Etiopii, Ovimbundu w Angoli, Susu w Gwinei, Temne w Siera Leone, Tigrowie w Etiopii, Tutsi w Burundi, Tutsi w Rwandzie, Xhosa w RPA, Yoruba w Nigerii, Zulusi w RPA
Ameryka Północna	
Mniejszości etniczne	Hawajczycy w USA, Indianie w Kanadzie, Indianie w USA
Mniejszości – część społeczności**	Francuscy Kanadyjczycy w Kanadzie, Afro-Amerykanie w USA, Hispano-Amerykanie w USA***
Ameryka Łacińska	
Mniejszości etniczne	Garifuna w Hondurasie, Garifuna na Kostaryce****, Indianie (inni niż Zapotekowie i Majowie) w Meksyku, Indianie w Argen- tynie, Indianie w Boliwii Indianie z gór w Boliwii, Indianie w Brazylii, Indianie w Chile, Indianie w Kolumbii, Indianie w Ekwadorze, Indianie z gór w Ekwadorze, Indianie w Sal- wadorze, Indianie w Gwatemali, Indianie w Hondurasie, Indianie w Nikaragui, Indianie w Panamie, Indianie w Paragwaju, In- dianie z nizin w Peru, Indianie z gór w Peru, Indianie w Wenezu- li, Majowie w Meksyku, Zapotekowie w Meksyku
Mniejszości narodowe	Żydzi w Argentynie, Chińczycy w Panamie
Mniejszości – część społeczności	Afro-Amerykanie w Brazylii, Afro-Amerykanie na Dominika- nie, Afro-Amerykanie w Ekwadorze, Afro-Amerykanie w Guja- nie, Afro-Amerykanie na Haiti, Afro-Amerykanie w Kolumbii, Afro-Amerykanie w Panamie, Afro-Amerykanie w Peru, Afro-Amerykanie w Wenezuli, Indianie w Gujanie

Azja i Region Pacyfiku	
Mniejszości etniczne	Aborygeni w Australii, Maori w Nowej Zelandii, Chittagong w Bangladeszu, Kachinowie w Myanmarze, Mon w Myanmarze, Rohingya w Myanmarze, Zomi (Chińczycy) w Myanmarze, Turkmeni w Chinach, Mieszkańcy Assamu w Indiach, Bodo w Indiach, Mizo w Indiach, Naga w Indiach, rdzenni mieszkańcy Indii (nie-Hindu) w Indiach****, Tripura w Indiach, Papuasi w Indonezji, Hmong (Meo) w Laosie, Hmong (Meo) w Tajlandii, Dayak w Malezji, Kadazan w Malezji, Igorom na Filipinach, Tajwańczycy (nie-Chińczycy) na Tajwanie, Mieszkańcy południa Wietnamu (Jarai, Rad, Bahnar, Ede, Stieng) w Wietnamie.
Mniejszości narodowe	Baluchowie w Pakistanie, Chińczycy w Indonezji, Chińczycy w Malezji, Chińczycy w Tajlandii, Chińczycy w Wietnamie, Karenowie w Myanmarze, Koreańczycy w Japonii, Malajowie w Singapurze, Malajowie w Tajlandii, Mieszkańcy prowincji Aceh w Indonezji, Mieszkańcy Kaszmiru w Indiach, Mieszkańcy wyspy Bougainville w Papui Nowej Gwinei, Moro na Filipinach, Nepalczycy w Butanie, Pakistańczycy w Bangladeszu, Shan na Myanmarze, Sikhowie z Pendżabu w Indiach, Tamilowie na Sri Lance, Wietnamczycy w Kambodży, Wschodni Tamilowie na Sri Lance, Tybetańczycy w Chinach.
Mniejszości – część społeczności	Hazarowie w Afganistanie, Pasztunowie w Afganistanie, Tadżykowie w Afganistanie, Uzbekowie w Afganistanie, Wschodni Indianie na Fidżi, Melanezyjczycy i Polinezyjczycy (autochtoniczni mieszkańcy Fidżi) na Fidżi, Tamilowie w Malezji, Moharowie w Pakistanie****, Pasztunowie w Pakistanie, Sindh (mieszkańcy prowincji Sindh) w Pakistanie, rdzenni Chińczycy (zamieszkujący Tajwan przed 1949 r.) na Tajwanie.

* Należą do nich następujące grupy etniczne: Wolofowie, Tukulerzy, Soninke i Fulanie.

** W USA termin mniejszości narodowe i etniczne ustępuje określeniu Amerykanie określonego pochodzenia. W USA grup określonego pochodzenia narodowego o liczebności powyżej 100 tys. osób jest pięćdziesiąt osiem, z tego o liczebności powyżej miliona – dwadzieścia trzy.

*** Afro-Amerykanie i Hispano-Amerykanie nie są ani mniejszością etniczną ani narodową, jednak przez rząd USA i większość Amerykanów są postrzegani jako taka, stąd ich obecność w tabeli. W spisach ludności figurują jako: Black or African American (34 658 190 osób w 2000 r.) i Hispanic or Latino (35 305 818 osób w 2000 r.).

**** Garifuna to jedna z grup czarnoskórych mieszkańców Hondurasu i Kostaryki, zamieszkała głównie na wybrzeżu karaibskim obu państw, nie można jej traktować jako nierozłącznej części społeczności państwa.

***** Duża rozproszona grupa, której przodkowie zamieszkivali obszar Indii jeszcze przed datą 1500 lat p.n.e.

***** Mohajirs – w dosłownym tłumaczeniu uchodźcy, który przybyli z Indii przez 1947 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy MAR, oprogramowanie i baza dostępne na stronie <http://www.cidcm.umd.edu/mar>.

- uwzględniania grup tylko w państwach z liczbą ludności powyżej 500 tys. osób;
- uwzględniania tylko grup mniejszości liczniejszych niż 100 tys. osób lub stanowiących co najmniej 1% mieszkańców;
- uwzględniania tych samych grup etnicznych i narodowych oddzielnie w każdym państwie;
- nieuwzględniania grup „nowych mniejszości” – imigrantów i uchodźców;
- nieuwzględniania grup mniejszości innych niż etniczne i narodowe

uzyskany zbiór społecznie i politycznie znaczących mniejszości etnicznych i narodowych obejmuje 257 grup. Doliczając do powyższych mniejszości również członków mniejszości religijnych można stwierdzić, że łącznie członkowie istotnych społeczno-politycznie mniejszości etnicznych, narodowych i religijnych stanowią około 17,4% ludności świata¹².

III

„Większość konfliktów etnicznych w ostatnim czasie zostało wywołanych przez dążenia grup do zwiększenia autonomii, uzyskania pełnej niezależności narodowej lub stowarzyszenia z sąsiednim krajem”¹³. Próbuując sprawdzić tą powszechną hipotezę trzeba na wstępie zauważyć, że nie uwzględnia ona wśród przyczyn konfliktu możliwej dyskryminacyjnej i represyjnej polityki wobec mniejszości etnicznych i/lub narodowych. Polityka dyskryminacji i represji, stosowana przez rządzących w imieniu większości społeczeństwa lub dominującej mniejszości, często leży u podłoża konfliktu. W takiej sytuacji dążenia dyskryminowanej mniejszości do zwiększenia autonomii i samorządności można postrzegać jako dążenia do zwiększenia bezpieczeństwa i zagwarantowania odpowiedniego poziomu życia członkom mniejszości.

Porównanie badań nad dyskryminacją mniejszości etnicznych i narodowych z badaniami nad konfliktami o podłożu etnicznym i narodowym pozwala dostrzec wzajemne relacje. Analiza przypadków dyskryminacji mniejszości etnicznych i narodowych, przeprowadzona na Uniwersytecie Maryland wykazała, że w latach 1950-2005 liczba mniejszości etnicznych i narodowych, będących obiektem

¹² Termin „społeczno-polityczne znaczenie” jest definiowany przez dwa atrybuty: członkowie grupy cierpią lub zyskują w wyniku systematycznej polityki dyskryminacyjnej w stosunkach z inną grupą etniczną lub narodową oraz grupa bazuje na politycznej mobilizacji i wspólnych akcjach w celu obrony lub promocji własnych interesów wynikających z dążeń do samostanowienia. Minority at Risk (MAR) Project, Center for International Development & Conflict Management, University of Maryland, <http://www.cidcm.umd.edu/mar>. Podstawą selekcji mniejszości są kryteria MAR, do których dołożono ostatnie z wypunktowanych w tekście. Wszystkie dane uzyskane z bazy danych MAR, oprogramowanie i baza danych (za lata 1945-2005) dostępne na stronie Minority at Risk (MAR) Project, Center for International Development & Conflict Management, University of Maryland, <http://www.cidcm.umd.edu/mar>.

¹³ D. Callahan, *op. cit.*, s. 1.

polityki dyskryminacyjnej, wzrosła w skali świata pięciokrotnie¹⁴. Do podobnych wniosków prowadzi analiza konfliktów zbrojnych toczących się na tle etnicznym i narodowym. W latach 1945-2004 liczba tych konfliktów wzrosła trzy i półkrotnie. Porównując z 1994 r., w którym toczyło się 47 konfliktów zbrojnych (ekstremum konfliktów w ostatnich latach) wzrost byłby niemal siedmiokrotny¹⁵. Analiza przyczyn poszczególnych konfliktów społecznych pomiędzy grupami etnicznymi i narodowymi zniechęca jednak do postawienia tezy o istnieniu bezpośredniej korelacji między dwoma powyższymi wskaźnikami. Badania skłaniają raczej do niegeneralizowania przyczyn konfliktów etnicznych i narodowych na rzecz skupienia się na przyczynach eskalacji trwających konfliktów. W tym zakresie można postawić tezę, że im silniejsza polityka dyskryminacyjna, tym bardziej prawdopodobny wzrost gwałtowności konfliktu.

Widoczną dyskryminację i politykę dyskryminacyjną można oceniać w dwustopniowej skali: 1) funkcjonującą w społeczeństwie praktykę dyskryminacyjną w zakresie stosunków społeczno-politycznych oraz w sferze ekonomicznej, której towarzyszy neutralna lub pozytywna, ale niewystarczająca dla wyrównania praktyki dyskryminacyjnej, polityka państwa; 2) funkcjonującą w społeczeństwie praktykę dyskryminacyjną w zakresie stosunków społeczno-politycznych oraz w sferze ekonomicznej, której towarzyszy państwowa polityka wyraźnego ograniczania udziału członków grupy w życiu społecznym i politycznym lub ograniczania możliwości ekonomicznego rozwoju¹⁶.

Spośród mających znaczenie społeczno-polityczne mniejszości narodowych i etnicznych świata w 2003 r. społeczno-politycznemu wykluczeniu podlegało 50 społecznie i politycznie znaczących grup, najczęściej w regionie Eurazji, a wykluczeniu społecznemu i dodatkowo represyjnej polityce rządu 30 (tabela 12). Spośród wymienionych grup aż dziesięć to mniejszości, których członkowie stanowią powyżej 10% społeczeństwa¹⁷. Przypadki wykluczania społecznego

¹⁴ M. Marshall, T. R. Gurr, *Peace and conflict 2005. A Global Survey of Armed Conflicts, Self-Determination Movements, and Democracy*, College Park 2005, s. 1.

¹⁵ Ustalenia własne. Wojna pojmowana jest jako typ konfliktu zbrojnego charakteryzujący się walką co najmniej dwóch regularnych, zorganizowanych sił zbrojnych, w którym starcia często się powtarzają (trwają przez znaczny czas) i są tak intensywne, że pociągają za sobą ofiary i zniszczenia. Pozostałe konflikty zbrojne to poważne kryzysy charakteryzujące się wysokim stopniem napięcia pomiędzy oponentami, w których istnieje ciągła groźba użycia siły, ale siła jest używana sporadycznie. Metodologia opracowana przez *Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung am Institut für Politische Wissenschaft der Universität Heidelberg (HIK)*. *Konfliktbarometer 2003. Krisen – Kriege – Putsche. Verhandlungen – Vermittlungen – Friedensschlüsse 12. Jährliche Konfliktanalyse*, red. P. Jawad, N. Schwank, Heidelberg 2003, s. 2.

¹⁶ Codebook do bazy MAR, oprogramowanie i baza dostępne na stronie <http://www.cidcm.umd.edu/mar>, s. 36-37, 39.

¹⁷ Wschodni Indianie na Fidzi (43%), Afro-Amerykanie w Gujamie (39%), Nepalczycy w Butanie (35%), Palestyńczycy w Izraelu (30%), Sudańczycy z Południa w Sudanie (26%), Berberowie w Algierii (25%), Kurdowie w Turcji (20%), Tamilowie na Sri Lance (13%), Afro-Amerykanie na Dominikanie (10%), Palestyńczycy w Libanie (10%).

TABELA 12

*Grupy podlegające w 2003 r. wykluczeniu społecznemu i wykluczeniu społecznemu
połączonemu z represyjną polityką państwa (podkreślone)*

Eurazja	
Mniejszości narodowe	Czeczeni w Rosji, Kurdowie w Turcji, Niemcy w Kazachstanie, Romowie w Bułgarii, <u>Romowie w Chorwacji</u> , Romowie w Czechach, Romowie we Francji, Romowie w Grecji, Romowie w Macedonii, Romowie w Rumunii, Romowie w Serbii, Romowie na Słowacji, Romowie we Włoszech, Rosjanie w Kazachstanie, Rosjanie w Uzbekistanie, Rosjanie w Turkmenistanie, Serbowie w Chorwacji, Tadzycy w <u>Uzbekistanie</u> , Turcy w Grecji, Uzbegy w Kirgistanie, Uzbegy w Tadżykistanie.
Bliski i Środkowy Wschód oraz kraje Maghrebu	
Mniejszości etniczne	<u>Berberowie w Algierii</u>
Mniejszości narodowe	<u>Kurdowie w Iranie</u> , <u>Palestyńczycy w Izraelu</u> , <u>Palestyńczycy w Jordanii</u> , <u>Palestyńczycy w Libanie</u> , <u>Turkmeni w Iranie</u>
Afryka Subsaharyjska	
Mniejszości etniczne	Buszmeni w Botswanie, Buszmenii w Namibii, <u>Ijaw w Nigerii</u> , <u>Nuba w Sudanie</u>
Mniejszości narodowe	<u>Czarnoskórzy Maurowie w Mauretanii</u> , <u>Diola w Senegalu</u> , <u>Tutsi w Kongu</u>
Mniejszości -część społeczności	Europejczycy w Zimbabwe, Sudańczycy z Południa w Sudanie, Bakongo w Angoli, Bamileke w Kamerunie, Cabinda w Angoli, Fulani w Gwinei, Hutu w Burundii, Hutu w Rwandzie, Kewri w Mauretanii, Ngbani w Kongu
Ameryka Łacińska	
Mniejszości etniczne	Garifuna w Hondurasie, Indianie (inni niż Zapotekowie i Majowie) w Meksyku, <u>Indianie w Brazylii</u> , Indianie w Ekwadorze, Indianie z gór w Ekwadorze, Majowie w Meksyku, Zapotekowie w Meksyku
Mniejszości – część społeczności	Afro-Amerykanie w Brazylii, Afro-Amerykanie na Dominikanie, Afro-Amerykanie w Ekwadorze, Afro-Amerykanie w Gujanie, Afro-Amerykanie w Panamie, Afro-Amerykanie w Peru, Afro-Amerykanie w Wenezeli
Azja i Region Pacyfiku	
Mniejszości etniczne	Kachinowie w Myanmarze, Mon w Myanmarze, Rohingya w Myanmarze, <u>Zomi (Chińczycy) w Myanmarze</u> , <u>Turkmeni w Chinach</u> , Tajwańczycy (nie-Chińczycy) na Tajwanie
Mniejszości narodowe	<u>Chińczycy w Indonezji</u> , <u>Chińczycy w Malezji</u> , Karenowie w Myanmarze, Malajowie w Singapurze, Mieszkańcy prowincji Aceh w Indonezji, Mieszkańcy Kaszmiru w Indiach, <u>Nepalczyzy w Butanie</u> , <u>Shan w Myanmarze</u> , <u>Tamilowie na Sri Lance</u> , <u>Wschodni Tamilowie na Sri Lance</u> , <u>Tybetańczycy w Chinach</u>
Mniejszości część społeczności	<u>Wschodni Indianie na Fidżi</u> , <u>Tamilowie w Malezji</u> , Moharowie w Pakistanie, Mieszkańcy prowincji Sindh w Pakistanie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy MAR, oprogramowanie i baza dostępne na stronie <http://www.cidem.umd.edu/mar>.

TABELA 13

Grupy podlegające w 2003 r. wykluczeniu ekonomicznemu i wykluczeniu ekonomicznemu połączonemu z represyjną polityką państwa (podkreślone)

Eurazja	
Mniejszości narodowe	Albańczycy w Macedonii, Chorwaci w Serbii, Grecy w Albanii, Polacy na Białorusi, Romowie w Chorwacji, Romowie w Czechach, Romowie we Francji, Romowie w Grecji, Romowie w Hiszpanii, Romowie w Macedonii, Romowie w Rosji, Romowie w Rumunii, Romowie w Serbii, Romowie we Włoszech, Rosjanie w Kazachstanie, Rosjanie na Litwie, <u>Rosjanie w Turkmenistanie</u> , Serbowie w Chorwacji, Tadzycy w <u>Uzbekistanie</u> , Turcy w Bułgarii, Turcy w Grecji, Uzbegy w Tadżykistanie, Uzbegy w Kirgistanie
Bliski i Środkowy Wschód oraz kraje Maghrebu	
Mniejszości narodowe	Palestyńczycy w Izraelu, <u>Palestyńczycy w Libanie</u> , Turkmeni w Iranie.
Afryka Subsaharyjska	
Mniejszości etniczne	Afarowie w Dżibuti, Afarowie w Erytrei, Buszmeni w Botswanie, Buszmeni w Namibii, <u>Ijaw w Nigerii</u> , <u>Nuba w Sudanie</u>
Mniejszości narodowe	Czarnoskórzy <u>Maurowie w Mauretanii</u> , Hutu w Kongu, <u>Tutsi w Kongu</u>
Mniejszości – część społeczności	Europejczycy w Zimbabwie, Cabinda w Angoli, Czarni muzułmanie (Fur, Zagwa i Masalit) w Sudanie, Hutu w Burundii, Ibo w Nigerii, <u>Lari w Kongu</u> , <u>Ogani w Nigerii</u>
Ameryka Północna	
Mniejszości etniczne	Indianie w USA
Ameryka Łacińska	
Mniejszości etniczne	<u>Garifuna w Hondurasie</u> , Indianie (inni niż Zapotekowie i Majowie) w Meksyku, Indianie w Argentynie, Indianie w Boliwii, Indianie z gór w Boliwii, Indianie w Brazylii, Indianie w Chile, Indianie w Kolumbii, Indianie w Ekwadorze, <u>Indianie z gór w Ekwadorze</u> , Indianie w Salwadorze, Indianie w Hondurasie, Indianie w Nikaragui, Indianie w Panamie, Indianie w Paragwaju, Indianie z nizin w Peru, Indianie z gór w Peru, Indianie w Wenezeli, Majowie w Meksyku, Zapotekowie w Meksyku
Mniejszości narodowe	Chińczycy w Panamie
Mniejszości – część społeczności	Afro-Amerykanie w Brazylii, Afro-Amerykanie w Ekwadorze, Afro-Amerykanie w Gujanie, Afro-Amerykanie w Kolumbii, Afro-Amerykanie w Panamie, Afro-Amerykanie w Peru, Afro-Amerykanie w Wenezeli, Indianie w Gujanie
Azja i Region Pacyfiku	
Mniejszości etniczne	Kachinowie w Myanmarze, Rohingya w Myanmarze, <u>Zomi (Chińczycy) w Myanmarze</u> , Tripura w Indiach, <u>Papuasi w Indonezji</u>
Mniejszości narodowe	Chińczycy w Indonezji, Karenowie w Myanmarze, Mieszkańcy prowincji Aceh w Indonezji, Nepalczycy w Butanie, <u>Shan w Myanmarze</u> , Tamilowie na Sri Lance, Wietnamczycy w Kambodży, Wschodni Tamilowie na Sri Lance, <u>Tybetańczycy w Chinach</u>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy MAR, oprogramowanie i baza dostępne na stronie <http://www.cidem.umd.edu/mar>.

wspieranego przez dyskryminacyjną politykę w 2003 r.¹⁸ były najczęstsze w regionie Azji i Pacyfiku (11)¹⁹.

Wykluczeniu ekonomicznemu w 2003 r. podlegało 61 społecznie i politycznie znaczących grup, najczęściej w regionie Ameryki Łacińskiej²⁰, a wykluczeniu ekonomicznemu, któremu towarzyszyła celowa, restrykcyjna polityka państwa 22²¹. Spośród tych 22 grup 8 grup to mniejszości, których członkowie stanowią powyżej 10% społeczeństwa²². Najczęstsze przypadki wykluczania ekonomicznego wspieranego przez dyskryminacyjną politykę były w regionie Azji i Pacyfiku.

Łącząc powyższe dane można stwierdzić, że w 2003 r. w 19 przypadkach osoby należące do mniejszości były równocześnie podmiotem największego natężenia dyskryminacji ekonomicznej (wykluczenie ekonomiczne połączone z represyjną polityką państwa) i największego natężenia dyskryminacji społecznej (wykluczenie społeczne połączone z represyjną polityką państwa). W 5 przypadkach maksymalna dyskryminacja obejmowała osoby z grup stanowiących powyżej 10% społeczeństwa (Nepalczyzy w Butanie, Palestyńczycy w Izraelu, Tamilowie na Sri Lance, Afro-Amerykanie na Dominikanie i Palestyńczycy w Libanie).

Wnioski wynikające z analizy sytuacji mniejszości etnicznych i narodowych znajdują potwierdzenie w przekonaniach społecznych. Zgodnie z wynikami reprezentatywnych badań postrzegania grup potencjalnie dyskryminowanych (przeprowadzonych przez Eurostat w połowie 2006 r. w państwach członkowskich Unii Europejskiej) 64% mieszkańców uważało, że dyskryminacja osób należących do innych grup etnicznych jest powszechna w ich społeczeństwach (19% – bardzo powszechna, 45% raczej powszechna, tylko 2% osób spontanicznie podało, że dyskryminacja nie istnieje)²³ (tabela 14).

Ponadto 48% respondentów wskazało, że dyskryminacja na podstawie pochodzenia etnicznego jest obecnie (w porównaniu z sytuacją sprzed pięciu lat) bardziej rozpowszechniona (w Niemczech potwierdziło to stwierdzenie 41% respondentów, w Polsce 22%). 45% pytanym potwierdziło istnienie ekonomicznej praktyki dyskryminacyjnej osób o innym kolorze skóry lub pochodzeniu etnicznym (prawdopodobieństwo zatrudnienia dwóch osób o podobnych kwalifikacjach, ale

¹⁸ Ocena sytuacji mniejszości została celowo cofnięta do 2003 r. dla uchwycenia późniejszego przebiegu procesu eskalacji i deeskalacji konfliktów na tle etnicznym i narodowym.

¹⁹ Baza MAR. Sytuacja, w której obok praktyki dyskryminacyjnej zauważalna jest polityka wyraźnego ograniczania przez rząd udziału członków grupy w życiu politycznym.

²⁰ Baza MAR. Wykluczenie ekonomiczne obejmuje sytuację, w której daje się zauważyć wyraźnie gorszą pozycję materialną (ubóstwo) z powodu praktyki stosowanej przez członków dominującej w państwie grupy etnicznej lub narodowej.

²¹ Baza MAR. Sytuacja, w której wykluczeniu ekonomicznemu towarzyszy polityka rządu ograniczająca danej grupie możliwości ekonomicznego rozwoju.

²² Czarnoskórzy Maurowie w Mauretanii (41%), Nepalczyzy w Butanie (35%), Palestyńczycy w Izraelu (30%), Indianie z gór w Ekwadorze (29%), Lari w Kongu (21%), Tamilowie na Sri Lance (13%), Afro-Amerykanie na Dominikanie (10%), Palestyńczycy w Libanie (10%).

²³ Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 36.

TABELA 14

*Dyskryminacja na tle przynależności etnicznej w państwach członkowskich UE**

Państwo	
Szwecja	85%
Holandia	83%
Francja	80%
Irlandia	57%
Austria	56%
Słowenia	55%
Czechy	51%
Dania	79%
Belgia	78%
Włochy	77%
Grecja	76%
Hiszpania	71%
Cypr	71%
Finlandia	70%
Malta	69%
W. Brytania	68%
Węgry	66%
UE (25)	64%

Państwo	
Portugalia	61%
Słowacja	49%
Niemcy	48%
Luksemburg	45%
Estonia	37%
Polska	33%
Łotwa	29%
Litwa	23%
Bułgaria	42%
Rumunia	39%

* Odpowiedź na pytanie: Dla każdego z następujących typów dyskryminacji proszę powiedzieć czy w Pana (i) opinii jest on bardzo rozpowszechniony, raczej rozpowszechniony, rzadki czy bardzo rzadki: Dyskryminacja ze względu na pochodzenie etniczne. Odpowiedź: rozpowszechniona.

Źródło: Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 36.

różnym kolorze skóry lub pochodzeniu etnicznym²⁴), a 58% funkcjonowanie dyskryminacyjnej praktyki ekonomicznej osób o innej narodowości. Odnośnie do dyskryminacji politycznej 54% osób zgodziło się, że w ich państwach policja częściej zatrzymuje ludzi z odmiennych grup etnicznych. Analiza odpowiedzi pozwoliła potwierdzić, że im większy procent w społeczeństwie stanowią osoby urodzone poza granicami, tym więcej osób potwierdza istnienie praktyki dyskryminacyjnej (w UE-15, bez Luksemburga). 62% badanych wskazało, że przynależność do postrzeganej jako obca grupy etnicznej stawia generalnie w gorszym położeniu.

Na pytanie – sprawdzające bezpośredni stosunek respondentów do członków innych grup etnicznych i narodowych – o potrzebę zwiększenia liczby parlamentarzystów z innych grup etnicznych uzyskano 48% odpowiedzi przeczących i 44% odpowiedzi twierdzących. Najwyższy pułap (76% odpowiedzi na nie) uzyskano na

²⁴ Na pytanie ze wskazaniem tylko na różnicę w pochodzeniu etnicznym uzyskano 58% pozytywnych odpowiedzi.

TABELA 15

*Ocena sytuacji mniejszości romskiej w państwach członkowskich UE**

Państwo	
Szwecja	90%
Węgry	86%
Finlandia	85%
Dania	84%
Cypr	83%
Czechy	83%
Słowacja	83%
Hiszpania	82%
Holandia	82%
Francja	81%
Słowenia	80%
Włochy	79%
Belgia	78%
Niemcy	78%
UE (25)	77%

Państwo	
Grecja	77%
Portugalia	77%
Irlandia	76%
Luksemburg	74%
Łotwa	73%
Austria	70%
W. Brytania	68%
Litwa	67%
Estonia	65%
Polska	65%
Malta	62%
Rumunia	60%
Bułgaria	58%

* Odpowiedź na pytanie: Proszę powiedzieć czy obecnie fakt przynależności do następujących grup stawia w korzystnym położeniu, niekorzystnym położeniu lub nie ma wpływu na pozycję w (NARODOWOŚĆ) społeczeństwie? Bycie Romem. Odpowiedź: Stawia w niekorzystnym położeniu.

Źródło: Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 42.

Cyprze i w Grecji oraz (74%) w Bułgarii, Słowacji i Estonii. W Polsce odpowiedź „nie” wskazało (64%) respondentów, w Niemczech (58%). Najniższą liczbę odpowiedzi „nie” uzyskano we Francji (29%)²⁵.

Za znajdujących się w szczególnie niekorzystnym położeniu respondenci uznali Romów (77% w UE) (tabela 15).

Mniejszość romska w różnych państwach europejskich potwierdza istnienie dyskryminacji członków swojej grupy²⁶. Szczególnie jaskrawo widoczna dyskryminacja i negatywna stereotypizacja członków mniejszości romskiej dała się zauważyć podczas konfliktu w Kosowie. Romowie uciekali z Kosowa przed represjami i polityką czyszczenia etnicznego w dwóch falach: najpierw wspólnie z kosowskimi Albańczykami przed atakami serbskimi, później przed przemocą Albańczyków, powracających po unormowaniu sytuacji w Kosowie. Obie strony konfliktu oskarżały ich o współpracę z przeciwnikiem. W sumie uchodźstwo wybrała znaczna część romskiej mniejszości. Według Europejskiego Centrum Praw Romów członkowie tej mniejszości byli jednak gorzej traktowani niż inni uchodźcy,

²⁵ Discrimination in the European Union. Special Eurobarometer 263, January 2007, s. 36-36, 104-171.

²⁶ Zob. raporty Europejskiego Centrum Praw Romów, <http://www.errc.org>.

nawet w obozach dla uchodźców. „Była znacząca różnica pomiędzy byciem uchodźcą a byciem ‘cygańskim’ uchodźcą”²⁷, przejawiająca się m.in. w otrzymywaniu pomocy w drugiej kolejności. Repatriacja kosowskich uchodźców – po względnej normalizacji sytuacji w Kosowie – nie tylko zmniejszyła, ale zwiększyła liczbę uchodźców tej narodowości. W II połowie 1999 r. Romowie znaleźli się w szczególnie złej sytuacji. Ze względu na prześladowania większość z nich nie wracała do Kosowa, a niewiele państw było chętnych do przyjmowania i goszczenia uchodźców romskich. Uchodźcy ci, opuszczając niegościnne państwa, starali przedostać się do państw trzecich, m.in. grupę około 800 Romów, w tym dużą liczbę dzieci, zatrzymano (i uratowano) na statku u wybrzeży Włoch.

Konflikt w Kosowie, nie tylko wobec Romów, ale wszystkich mniejszości nie-serbskich przybrał w II połowie lat 90. najostrzejsze formy dyskryminacji społeczno-politycznej i ekonomicznej, wsparte formalną, celową polityką państwa. Napięcia pomiędzy grupami narodowymi w Kosowie były zawsze obecne, szczególnie między Albańczykami i Serbami. „Dla Serbów (...) Albańczycy są zaciekłym wrogiem, prymitywnym narodem, który rozmnaża się jak króliki i w ten sposób zaludnia świętą serbską ziemię, z zamiarem odcięcia jej raz na zawsze od macierzy. Dla Albańczyków zaś Serbowie są siłą okupacyjną. Okrutnym i silnym wrogiem, który chce ich raz na zawsze wygnać z ich ziemi. Oba narody dzieli wzajemny strach i głęboki brak zaufania. Żaden nie chce iść na najmniejsze choćby ustępstwa”²⁸.

Eskalacja konfliktu od połowy lat 90. spowodowana została przede wszystkim przez serbskie prześladowania i szykany wobec albańskiej większości (ok. 90% z 1,9 mln mieszkańców). Początkowo opierały się one na ograniczeniach wolności gospodarowania, poruszania się, dyskryminacji w dostępie do miejsc pracy, stanowisk publicznych, szkół i opieki medycznej. Efektem restrykcji było utworzenie przez dyskryminowanych Albańczyków równoległego systemu quasi-państwowego. Wzmoczone żądania mniejszości albańskiej przywrócenia Kosowu autonomii w ramach Republiki Serbskiej, spowodowały zaostrzenie serbskich represji. W lutym 1998 r. w Kosowie wybuchła wojna domowa, w której Serbowie podjęli na masową skalę działania mające na celu eksterminację Albańczyków, praktycznie wszystkich podejrzewając o współpracę z albańską, partyzancką Armią Wyzwolenia Kosowa (UÇK). Efektem nabrzmiewających represji w Kosowie i odpowiedzi na nie był wybuch krwawej wojny.

²⁷ T. Finik, *New Kosovo Refugees – The Roma Europe’s Most „Unwanted People”*, „Human Rights Tribune” nr 3, 1999, dostępny ze strony: <http://www.hri.ca/templates>, s. 1. Zob. szerzej: *Memorandum of the European Roma Rights Centre. Justice for Kosovo. In the Aftermath of Ethnic Cleansing Continued Persecution of Roma, Askalis, Egyptians and Others Perceived as „Gypsies” in Kosovo*, „Roma Rights” nr 3-4, 2005, s. 32-43.

²⁸ C. Mojsiewicz, *Leksykon problemów międzynarodowych i konfliktów zbrojnych*, Wrocław 1999, s. 119.

Czy taka kolej rzeczy jest typowa dla skrajnych przypadków dyskryminacji? Można też inaczej postawić pytanie: jak wiele sytuacji konfliktowych związanych z represyjną polityką państwa przeradza się w konflikt zbrojny?

W państwach, w których rozpowszechniona jest wyraźna praktyka dyskryminacyjna stosowana przez członków dominującej w państwie grupy etnicznej lub narodowej (dyskryminacja społeczna lub ekonomiczna) i/ lub zauważalna jest polityka wyraźnego ograniczanie przez rząd udziału członków grupy w życiu politycznym i/lub ekonomicznym prawdopodobieństwo eskalacji konfliktu do poziomu konfliktu zbrojnego znacząco wzrasta. Potwierdzają to analizy przeprowadzone przez naukowców amerykańskich, według których w takiej sytuacji prawdopodobieństwo to jest trzynastą razy większe, niż w państwie, w którym nie ma takiej praktyki i/lub polityki państwa²⁹.

Analizując przebieg konfliktów zidentyfikowanych w 2003 r. jako związanych z wykluczeniem politycznym i represyjną polityką państwa (wskazanych powyżej w tabeli 12), w następnych trzech latach można stwierdzić, że połowa z nich eskalowała do poziomu konfliktu zbrojnego. Na 30 konfliktów na świecie 12 osiągnęło poziom konfliktu zbrojnego, a w kolejnych 4 siła była używana sporadycznie. Konfliktami zbrojnymi były w 2006 r.: w Europie 2 na 5 konfliktów (w Czeczenii i tureckim Kurdystanie), na Bliskim i Środkowym Wschodzie 1 na 5 (w Izraelu), 4 z 4 w Afryce, żaden w Ameryce i 5 z 11 w Azji i na Pacyfiku (w Myanmarze i na Sri Lance)³⁰. Jednocześnie niewiele grup mających społeczno-polityczne znaczenie było zdolnych i miało wolę zorganizowania masowego protestu bez użycia siły. Spośród wszystkich grup etnicznych i narodowych co najmniej jeden protest, skierowany przeciwko państwu w obronie praw i interesów grupy, przy uczestnictwie co najmniej 10 tys. osób, w 2003 r. zorganizowali jedynie Majowie w Meksyku, Indianie w Wenezuli, Baskowie w Hiszpanii, Turcy Cypryjscy na Cyprze, Adżarowie w Gruzji, Mieszkańcy Assamu w Indiach, Chińczycy w Tajlandii, Moro na Filipinach, Papuasi w Indonezji³¹.

W jakiej więc sytuacji bardziej prawdopodobna jest eskalacja konfliktu etnicznego lub narodowego do poziomu użycia siły zbrojnej? Oprócz wykazanego powyżej ewidentnego prawdopodobieństwa eskalacji konfliktu w sytuacji intensyfikacji praktyk dyskryminacyjnych ryzyko eskalacji konfliktu etnicznego lub narodowego do poziomu konfliktu zbrojnego – zgodnie z badaniami naukowców amerykańskich – jest tym większe, im: większe zróżnicowanie etniczne społeczeństwa (wysokie zróżnicowanie etniczne, powyżej trzech grup etnicznych, zwiększa prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu pięciokrotnie), niższy stopień rozwoju

²⁹ J. Goldstone and others, *State Failure Task Force Report: Phase III Findings*, Washington 2000, s. 35. Wojna etniczna na potrzeby tych badań była zdefiniowana jako „epizody utrzymującego się konfliktu zbrojnego, w którym mniejszości narodowe, etniczne, religijne lub inne społeczne występują przeciwko rządowi, żeby znacząco zmienić swój status”, *ibidem*, s. V.

³⁰ Ustalenia własne. Metodologia HIIK.

³¹ Baza MAR, oprogramowanie i baza dostępne na stronie <http://www.cidcm.umd.edu/mar>.

społeczno-gospodarczego (wzrasta subiektywne odczucie spadku poziomu życia w społeczeństwie, nie tylko w wśród członków mniejszości), niższy stopień stabilności państwa (przypadki niestabilności wewnętrznej w ostatnich piętnastu latach zwiększają prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu 3,5-krotnie), wyższy stopień izolacji międzynarodowej (brak lub członkostwo w niewielu organizacjach międzyrządowych zwiększa prawdopodobieństwo wybuchu konfliktu 2,7-krotnie). Badania nad konfliktami etnicznymi nie wykazały związku pomiędzy prawdopodobieństwem eskalacji konfliktu a typem reżimu w państwie oraz stopniem wolności handlu³².

IV

Powracając do przytaczanej wyżej hipotezy, że „większość konfliktów etnicznych w ostatnim czasie zostało wywołanych przez dążenia grup do zwiększenia autonomii, uzyskania pełnej niezależności narodowej lub stowarzyszenia z sąsiednim krajem”³³ i modyfikując ją należy postawić kolejne pytanie badawcze: czy powodem eskalacji gwałtownych konfliktów etnicznych i narodowych (czyli toczących się w ostatnich latach z użyciem siły zbrojnej) była intensyfikacja dążeń grup etnicznych i narodowych do samostanowienia i zwiększenia autonomii? Należy jednak cały czas pamiętać, że bieżąca intensyfikacja dążeń może być efektem wcześniejszej lub bieżącej restrykcyjnej ekonomicznej lub społecznej polityki rządu albo dominującej grupy etnicznej/narodowej, a rozpoczęcie konfliktu zbrojnego w zdecydowanej większości sytuacji (choć nie zawsze) obciąża winą obie strony konfliktu.

Do narodów i grup etnicznych Europy, które stale i intensywnie dążą do zmiany stanu obecnego: wprowadzenia/wzmocnienia autonomii, przeprowadzenia separacji lub irredenty należą następujące mniejszości narodowe: Albańczycy w Kosowie, Albańczycy w Macedonii, Baskowie w Hiszpanii, Bośniacy w Bośni i Hercegowinie, Bretończycy we Francji, Czeczeńcy w Rosji, Gagauzi w Mołdawii, Flamandowie w Belgii, Farerzy (mieszkańcy Wysp Owczych) w Danii, Irlandczycy z Irlandii Północnej w Wielkiej Brytanii, Katalończycy w Hiszpanii, Koryskańczycy we Francji, Kurdowie w Turcji, Rosjanie na Litwie, Szkoci w Wielkiej Brytanii, Serbowie w Bośni i Hercegowinie, Serbowie w Chorwacji, Słowianie Naddniestrzańscy w Mołdawii, Tatarzy Krymscy na Ukrainie, Turcy Cypryjscy na Cyprze, Tyrolczycy we Włoszech i Walijszczy w Wielkiej Brytanii, Węgrzy w Rumunii, Węgrzy w Serbii, Węgrzy na Słowacji.

Spośród nich tylko (aż?) dwie grupy były w 2006 r. stronami konfliktu zbrojnego: Czeczeńcy w Rosji i Kurdowie w Turcji, jednak w dziewięciu kolejnych konfliktach dochodziło sporadycznie do używania przemocy przez jedną ze stron

³² J. Goldstone and others, *op. cit.*, s. 34-40.

³³ D. Callahan, *op. cit.*, s. 1.

konfliktu. Pozostałe konflikty znajdowały się w fazie polityczno-społecznej debaty wokół roszczeń mniejszości.

Pośród mniejszości dążących do niezależności najbardziej niedookreślona jest sytuacja Słowian Naddniestrzańskich. Naddniestrze zamieszkuje 35 narodowości, spośród nich 59,2% Słowian, głównie Rosjan i Ukraińców. Swój status Naddniestrze osiągnęło bez użycia siły zbrojnej. Zostało proklamowane pod nazwą Naddniestrzańskiej Mołdawskiej Republiki (*Pridnestrovskaia Moldavskaia Respublika*) 2 września 1990 r. Mimo że praktycznie funkcjonuje jak niezależne państwo, formalnie pozostaje jednak częścią Mołdawii i nie jest uznawane na arenie międzynarodowej³⁴. Władze Naddniestrza ustawicznie domagają się międzynarodowego uznania. „Wzywamy społeczność międzynarodową do uznania rezultatów naszych narodowych referendum i nawiązania stosunków z Republiką Abchazji, Naddniestrzańską Mołdawską Republiką i Republiką Południowej Osetii jako niezależnymi, suwerennymi narodami i równymi podmiotami prawnomiędzynarodowych stosunków”³⁵.

W latach 1998-2000 spośród mających społeczno-polityczne znaczenie grup na świecie 161 grup dążyło do zwiększenia zakresu samostanowienia. Tylko jedna czwarta (41) z nich była zaangażowana w konflikty zbrojne. Dwie trzecie z grup (108) wybierało polityczne środki roszczenia i protesty bez użycia siły zbrojnej³⁶. Rozkład geograficzny konfliktów zbrojnych, w tym konfliktów związanych z dążeniami do samostanowienia, w latach 90. XX wieku przedstawia mapa 1.

W latach 1985-2006 konflikty związane z dążeniami do samostanowienia wysuwanyymi przez grupy mające społeczno-polityczne znaczenie musiało rozwiązywać ponad 50 państw świata (tabele 16 i 17). Okres schyłku istnienia komunistycznego bloku wschodniego i pierwsze lata po jego rozpadzie (1985-1995) ze względu na masowość ruchów niepodległościowych czasem bywają wprost nazywane erą niezależności. Równoległe do Jesieni Narodów 1989 r. i pokojowych przemian całego dziesięciolecia, 41 grup dążących do samostanowienia prowadziło w tym czasie konflikty zbrojne³⁷, z czego w okresie 1986-1990 eskalacji do poziomu konfliktu zbrojnego uległo 10 nowych konfliktów związanych z dążeniami do samostanowienia, a w latach 1991-1995: 16³⁸.

³⁴ W takiej samej sytuacji znajdują się Abchazi w Gruzji, Osetyńcy zamieszkujący Osetię Południową w Gruzji, mieszkańcy Górnego Karabachu w Azerbejdżanie.

³⁵ Joint Statement by Pridnestrovie, Abkhazia and South Ossetia in the Interparliamentary Assembly of the Commonwealth for Democracy and Rights of Nations (18 December 2006), zamieszczone na oficjalnej stronie Naddniestrza <http://pridnestrovie.net>.

³⁶ M.G. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2003. A Global Survey of Armed Conflict, Self-Determination Movements, and Democracy*, College Park 2003, s. 36. Metodologia badań ww. autorów oparta na definicjach i bazie MAR.

³⁷ Ogólna liczba konfliktów w tym okresie wynosiła ponad 140.

³⁸ W okresie zimnowojennego odprężenia liczba nowych konfliktów zbrojnych związanych z dążeniem do samostanowienia wyniosła w latach 1971-1975: 11, w latach 1976-1980: 10. W czasie nowej zimnej wojny – 1981-1985 eskalacji do poziomu konfliktu zbrojnego uległo tylko 5 konfliktów. M.G. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2003...*, s. 30.

Mapa 1
Konflikty na świecie w latach 90. XX wieku

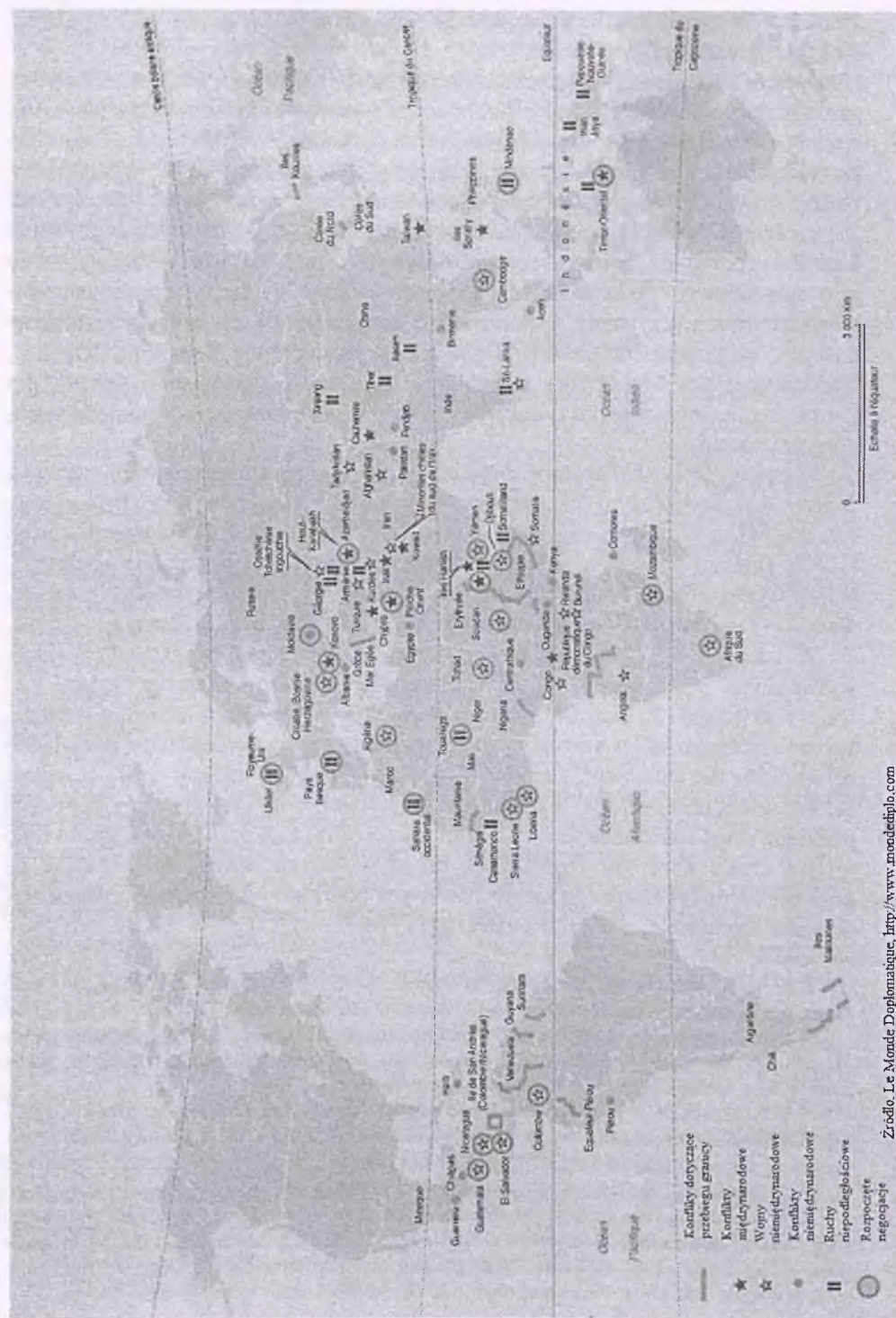

TABELA 16

*Państwa, w których konflikty związane z dążeniami jednej lub wielu grup etnicznych/narodowych do samostanowienia przybrały w 2006 r. formę poważnego konfliktu zbrojnego**

Europa: Rosja, Turcja,
poza Europą*: Angola, Etiopia, Indie, Indonezja, Izrael, Laos, Myanmar, Nigeria, Pakistan, Senegal, Sri Lanka, Tajlandia.

* W tabeli nie są ujęte państwa, w których toczył się konflikt zbrojny związany z prawem do samostanowienia, ale dążenia te nie były główną osią konfliktu zbrojnego (np. walka o zasoby naturalne).

** Poza Europą uwzględniane są w analizie tylko państwa z liczbą ludności powyżej 500 tys.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy intensywności konfliktów HIIK. *Konfliktbarometer 2006. Krisen – Kriege – Putsche. Verhandlungen – Vermittlungen – Friedensschlüsse 15. Jährliche Konfliktanalyse*, red. F. R. Pfetsch, Heidelberg 2006, passim.

TABELA 17

Pozostałe państwa, które w latach 1985-2006 zarządzały konfliktami związanymi z dążeniami jednej lub wielu grup etnicznych/narodowych do samostanowienia

Europa: Belgia, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Cypr, Dania, Finlandia, Francja, Hiszpania, Litwa, Macedonia, Mołdawia, Norwegia, Rumunia, Serbia, Słowacja, Szwecja, Szwajcaria, Ukraina, Wielka Brytania, Włochy,
poza Europą*: Afganistan, Algieria, Australia, Azerbejdżan, Bangladesz, Boliwia, Brazylia, Butan, Chile, Chiny, Czad, Dżibuti, Ekwador, Filipiny, Gruzja, Gwinea, Iran, Kamerun, Kanada, Kazachstan, Komory, Kongo, Kirgistan, Kolumbia, Liban, Mali, Maroko, Meksyk, Mołdawia, Namibia, Niger, Nikaragua, Nowa Gwinea, Peru, RPA, Senegal, Somalia, Sudan, Tajwan, Tanzania, Trynidad i Tobago, USA, Uzbekistan, Wietnam, Zambia.

* Poza Europą uwzględniane są w analizie tylko państwa z liczbą ludności powyżej 500 tys.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy intensywności konfliktów HIIK. *Konfliktbarometer 2006. Krisen – Kriege – Putsche. Verhandlungen – Vermittlungen – Friedensschlüsse 15. Jährliche Konfliktanalyse*, red. F. R. Pfetsch, Heidelberg 2006, passim oraz M. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2003. A Global Survey of Armed Conflict, Self-Determination Movements, and Democracy*, College Park 2003, s. 8-10.

Konflikty przełomu lat 80. i 90. w zdecydowanej większości nie były jednak – jak błędnie wskazuje wielu badaczy – nowymi konfliktami, a tylko eskalacją konfliktów tłących się w ukryciu – eskalacją konfliktów otwartych, w którym siła zbrojna nie była używana lub była używana spontanicznie. Trafnie określił to Wysoki Komisarz ds. Mniejszości Narodowych OBWE Rolf Ekéus, który opisując monitorowany przez siebie obszar i wskazując regiony potencjalnych konfliktów stwierdził:

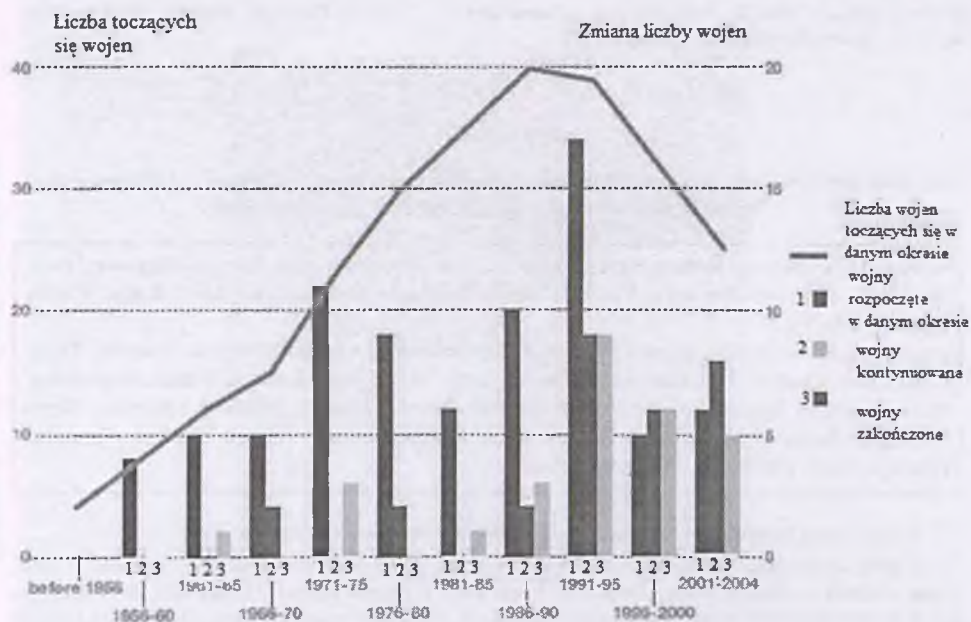
„Inne sprawy odnoszą się do grup etnicznych, które były deportowane z ich miejsc zamieszkania przez reżim stalinowski w Związku Radzieckim. Przykładem tego są Turcy Meschetyjscy i Tatarzy. Znaczna część Tatarów wraca do dawnego regionu ojczystego na Krymie, na Ukrainie, gdzie teraz duża

część obszaru – kiedyś zamieszkałego przez Tatarów – jest zajęta przez rosyjskich imigrantów. Turcy Meschetyjcy, przed deportacją, mieszkali w regionie dżawacheckim w Gruzji, który jest teraz zajęty przez mówiących po ormiańsku Gruzinów. Biorąc pod uwagę historyczną konfrontację pomiędzy Turkami i Ormianami powrót Meschetyjczyków może mieć poważne reperkusje”³⁹.

Wysoki Komisarz definiując regiony potencjalnej eskalacji konfliktów etnicznych i narodowościowych wskazał również na Bałkany, Sudety, region nadbałtycki, Azję Centralną i Turcję.

Wykres 1

*Liczba konfliktów zbrojnych związanych z dążeniami do samostanowienia w latach 1956-2004**

* W badaniach M. G. Marshalla i T. R. Gurra definicja wojny nie jest równoważna z definicją wojny przyjętą w tym artykule, definicja wojny ww. naukowców jest równoważna ze stosowaną tu definicją konfliktu zbrojnego.

Źródło: M.G. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2003...*, s. 26.

W wymienionych przypadkach eskalacja konfliktu nastąpiła w konsekwencji zaniku przyczyny blokującej wybuch konfliktu. Sytuacja ta była właściwa nie tylko dla Europy, ale większości stref na świecie. Cały kompleks zmian w polityce zagranicznej dwóch zimnowojennych supermocarstw: zerwanie przez Michaiła Gorbaczowa z doktryną Breżniewa, polityka wyczekiwania Georga Busha, ograni-

³⁹ R. Ekéus, *International Conflict and Majorities*, Lecture at Schweizerische Institut für Auslandsforschung, Universität Zürich, <http://www.osce.org/hcnm/publications.html>, s. 6.

czenie strefy żywotnych rosyjskich interesów przez Borysa Jelcyna i stopniowe ograniczanie zaangażowania USA przez Billa Clintona zaowocowało zmniejszeniem politycznej i militarnej rywalizacji w regionach stanowiących peryferie żywotnych interesów USA i Rosji. Zmniejszenie zakresu pomocy dla dominujących w państwach grup sojuszniczych (wspieranych wcześniej ze względów ideologicznych lub pragmatycznych) i wycofanie się supermocarstw z konfliktów zastępczych dało asumpt do działania grupom dyskryminowanym i/lub dążącym do realizacji prawa do samostanowienia.

Z powodu krwawych konfliktów etnicznych i narodowych na obszarze byłego Związku Radzieckiego, Europy Południowej, masakr ludności w Azji, Afryce, na Bliskim i Środkowym Wschodzie i w Oceanii dekadę przełomu lat 80. i 90. rzeczywiście można ocenić jako dziesięciolecie krwawych konfrontacji na tle etnicznym i narodowym. Równocześnie jednak, pozornie niespójnie, trzeba ją postrzegać także jako okres lawinowej demokratyzacji i pokojowych przemian.

Obecnie wydaje się, że tendencja do demokratyzacji i rozstrzygania konfliktów etnicznych i narodowych na drodze pokojowego dostosowywania jednak przeważa. Ekstremum konfliktów zbrojnych na tle etnicznym i narodowym nastąpiło w 1990 r. Od tego czasu trwa tendencja spadkowa (wykres 1). W 2002 r. naukowcy z Uniwersytetu Maryland postawili hipotezę: „jeśli trzy pozytywne trendy: zmniejszania się liczby konfliktów zbrojnych, częstszego rozwiązywania konfliktów związanych z dążeniami do samostanowienia i rosnącej liczby demokratycznych rządów utrzymają się w pierwszej dekadzie nowego stulecia ustanowią one świat bardziej pokojowym niż kiedykolwiek w minionym wieku”⁴⁰. Podczas procesu weryfikacji swojej hipotezy – w latach 2003-2005 – ci sami naukowcy potwierdzili ją. Wskazali m.in. że w 2005 r. liczba konfliktów zbrojnych związanych z dążeniem do samostanowienia wyniosła 25⁴¹.

W 2006 r. liczba konfliktów na świecie wynosiła 272, z czego 35 stanowiły konflikty zbrojne, a w kolejnych 83 siła była używana sporadycznie. Wśród skatalogowanych przez HIIK przyczyn wszystkich konfliktów do istotnych należy zaliczyć dążenia do secesji i autonomii, zarówno w skali globalnej, jak i europejskiej (wykres 2 i 3).

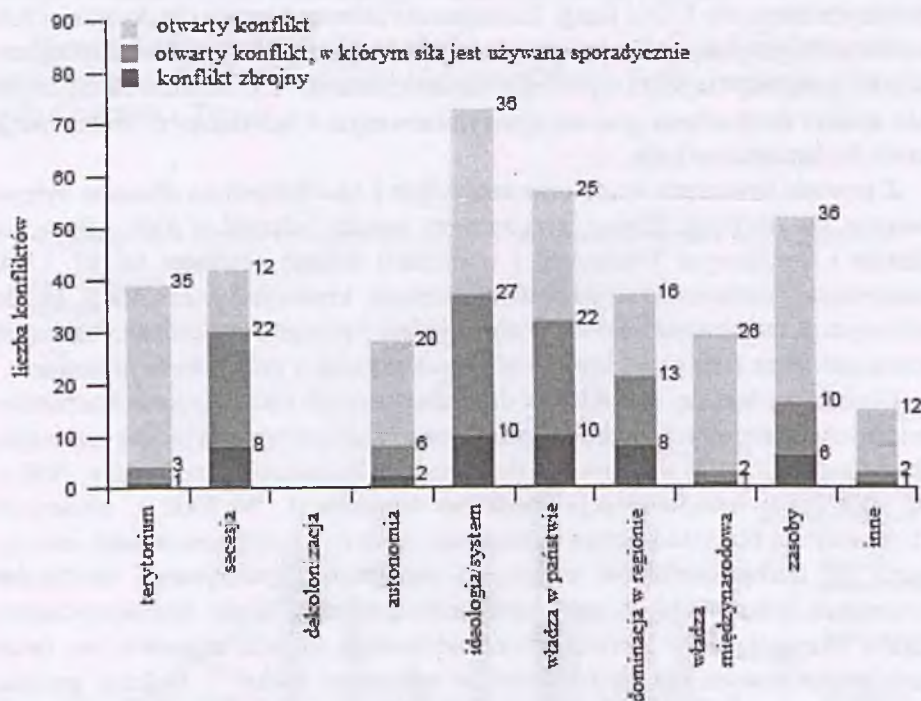
Niezależnie od powodów eskalacji konfliktów na tle etnicznym i narodowym rozpiętość skali natężenia i gwałtowności konfliktów między sąsiadami w tym samym państwie jest ogromna. Natężenie, będące funkcją wagi sprawy, waha się od sporów wokół edukacji dzieci w języku narodowym/etnicznym (np. belgijska

⁴⁰ M.G. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2003...*, s. 1.

⁴¹ M.G. Marshall, T.R. Gurr, *Peace and conflict 2005...*, s. 14 i 25. Konflikt zbrojny na potrzeby tych badań jest definiowany jako „użycie przemocy, w wyniku której śmierć ponosi co najmniej tysiąc osób, *ibidem*, s. 8. Za przyczynę zmniejszania się liczby konfliktów M.G. Marshall i T.R. Gurr uważają pozytywny wpływ globalizacji. Por. A. Dutceac, *Globalization and Ethnic Conflict: Beyond the Liberal – national Distinction*, „The Global Review of Ethnopolitics” nr 2, 2004, s. 20-39.

Wykres 2

Przyczyny konfliktów na świecie w 2006 r.*

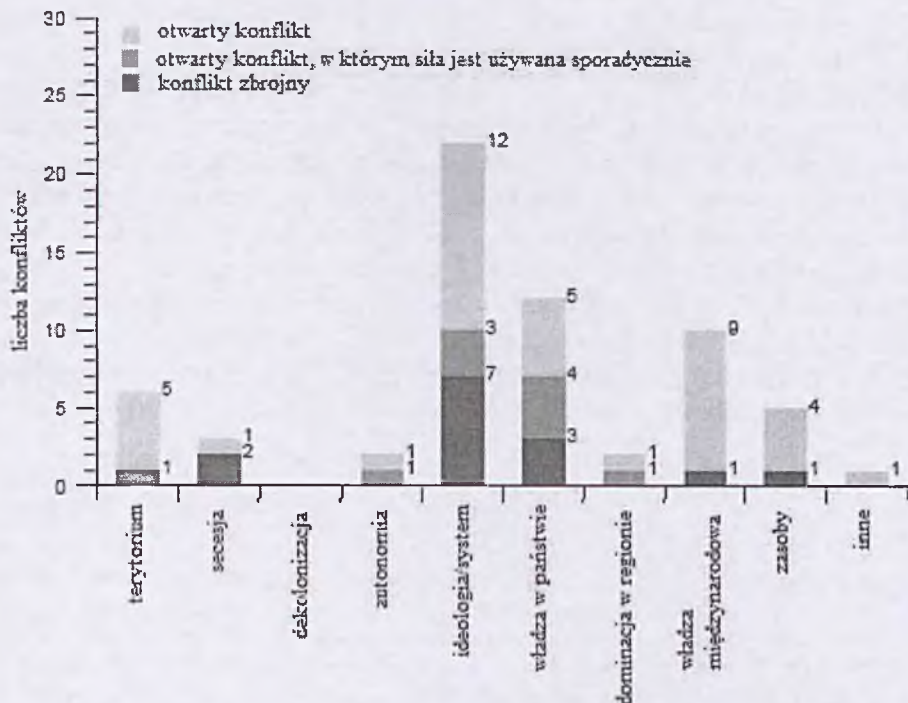
* Jeden konflikt może mieć kilka głównych przyczyn, stąd liczby na wykresie nie obrazują łącznej liczby konfliktów zbrojnych.

Źródło: *Konfliktbarometer 2006. Krisen – Kriege – Putsche. Verhandlungen – Vermittlungen – Friedensschlüsse. 15. Jährliche Konfliktanalyse*, red. F. R. Pfetsch, Heidelberg 2006, s. 5.

sprawa językowa, rozstrzygana przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w 1968 r.), poprzez spory wokół obecnej pozycji w społeczeństwie dominującej wcześniej mniejszości (np. rosyjskiej mniejszości w Estonii, przejawiające się np. gwałtownymi starciami podczas demontażu pomnika żołnierzy Armii Czerwonej w Tallinie) po dążenia separatystyczne i irredentystyczne (Basków w Hiszpanii, kosowskich Albańczyków). Gwałtowność, opisująca przejawy konfliktu, rozpoczyna się na dyskusjach społecznych i politycznych, a kończy na polityce czyszczenia etnicznego. W okresie schyłku zimnej wojny właśnie konfliktów etnicznych i narodowych, w których na masową skalę byłaby stosowana polityka czyszczenia etnicznego, obawiano się najbardziej.

Wykres 3

Przyczyny konfliktów w Europie w 2006 r.*

* Jeden konflikt może mieć kilka głównych przyczyn, stąd liczby na wykresie nie obrazują łącznej liczby konfliktów zbrojnych.

Źródło: *Konfliktbarometer 2006. Krisen – Kriege – Putsche. Verhandlungen – Vermittlungen – Friedensschlüsse. 15. Jährliche Konflikthanayse*, red. F. R. Pfetsch, Heidelberg 2006, s. 10.

V

Przyrównanie obaw występujących na początku lat 90. XX wieku do sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych w 2006 r. oraz analiza rozwoju stosunków między mniejszościami i grupami dominującymi w państwie na przestrzeni tego okresu pozwala sfalsyfikować powszechne w latach 90. hipotezy: trwałej eskalacji konfliktów etnicznych i narodowych oraz znacznego wzrostu liczby zbrojnych konfliktów na tle etnicznym i narodowym. Potwierdzenia nie znalazła również teza o trwałej skłonności członków mniejszości narodowych i organizacji ich reprezentujących do eskalacji konfliktów w celu zwiększenia zakresu autonomii i zakresu samostanowienia grupy etnicznej. W Europie jedynie 11 na 25 grup etnicznych

i narodowych postulujących zwiększenie własnej niezależności było stroną konfliktu, w którym sporadycznie używano siły zbrojnej, z tego tylko dwie grupy zaangażowane były w poważny konflikt zbrojny.

Potwierdzona natomiast została – w wyniku porównawczych analiz: natężenia i zakresu funkcjonujących praktyk dyskryminacyjnych z późniejszym rozwojem sytuacji w państwie – teza stwierdzająca, że w państwach, w których rozpowszechniona jest wyraźna praktyka dyskryminacyjna (społeczno-polityczna lub ekonomiczna) stosowana przez członków dominującej w państwie grupy etnicznej lub narodowej oraz widoczna jest polityka wyraźnego ograniczania przez rząd udziału członków grupy w życiu politycznym i/lub ekonomicznym prawdopodobieństwo eskalacji konfliktu do poziomu konfliktu zbrojnego znacząco wzrasta, przy czym im silniejsza polityka dyskryminacyjna, tym bardziej prawdopodobny wzrost gwałtowności konfliktu. Połowa z zaobserwowanych w 2003 r. praktyk społeczno-politycznej dyskryminacji doprowadziła w 2006 r. do eskalacji konfliktu do poziomu konfliktu zbrojnego.

ABSTRACT

The article focuses on the analysis of the likelihood of escalation of ethnic and national conflicts to the level of armed conflict. Two basic causes of the escalation of conflicts are assessed: 1) the states use of political and economic discrimination practices against members of ethnic and national minorities (Part III), and 2) the minorities' drive to increase their independence and scope of self-government (Part IV). The first two parts of the article deal with the issue of identifying ethnic and national minorities in Europe (Part I) and the world (Part II).

The undertaken analysis falsified two hypotheses lately quite commonly accepted in political sciences, as to: 1) a growing number of ethnic and national armed conflicts; and 2) a constant tendency of national minorities to escalate conflicts in order to improve the situation of their own group and increase the scope of self-government. On the other hand the analysis confirmed the thesis that the likelihood of escalation of conflict to the level of armed conflict rises markedly in states with widespread conspicuous discrimination practices (socio-political or economic) exercised by members of the dominant ethnic or national group, as well as in states with a noticeable policy of explicit restriction by the government of participation of members of a group in political and/or economic life.